

Sevara TOG‘AYMURODOVA,
Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti
E-mail: shixnazarmadiyorov@gmail.com

Dotsent Q.Olloyorov taqrizi asosida

INGLIZ TILIDAGI MUQOBILSIZ LEKSIKAGA OID SO‘ZLARNI O‘RGANISHDAGI MUAMMOLAR

Annotatsiya

Mazkur maqolada ingliz tilidagi muqobilsiz leksik birliklarni o‘zbek tilida o‘rganish jarayonida yuzaga keladigan asosiy muammolar tahlil qilinadi. Tadqiqotda deskriptiv, lingvokulturologik, solishtirma, didaktik va empirik metodlar qo‘llanilgan. Muqobilsiz leksik birliklarning semantik noaniqligi, madaniy tafovutlar, tarjima strategiyalarining yetishmasligi va metodik materiallardagi cheklovlar asosiy muammolar sifatida aniqlangan. Shuningdek, talabalar va o‘qituvchilar bilan olib borilgan so‘rovnomalarda asosida muqobilsiz leksikani o‘rgatishda kontekstual ta‘lim modelining samaradorligi ko‘rsatib berilgan. Tadqiqot natijalari ingliz tilidagi muqobilsiz leksik birliklarni o‘rgatishda madaniy komponentga asoslangan interfaol metodlarning ahamiyatini ta‘kidlaydi.

Kalit so‘zlar: Muqobilsiz leksika; ingliz tili; tarjima strategiyalari; lingvokulturologiya; didaktika; semantik noaniqlik; madaniy tafovut; interfaol metodlar; kontekstual ta‘lim; o‘zbek tilshunosligi.

CHALLENGES IN LEARNING NON-EQUIVALENT LEXICAL UNITS IN ENGLISH

Annotation

This article analyzes the main challenges faced by Uzbek-speaking learners in acquiring non-equivalent lexical units in English. The study employs descriptive, linguocultural, comparative, didactic, and empirical methods. Key issues identified include semantic ambiguity, cultural differences, lack of translation strategies, and limitations in methodological materials. Surveys conducted with students and teachers demonstrate the effectiveness of contextual teaching models in addressing these challenges. The findings emphasize the importance of interactive methods based on cultural components in teaching non-equivalent vocabulary.

Key words: Non-equivalent vocabulary; English language; translation strategies; linguocultural studies; didactics; semantic ambiguity; cultural differences; interactive methods; contextual teaching; Uzbek linguistics.

ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ БЕЗЭКВИВАЛЕНТНОЙ ЛЕКСИКИ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация

В данной статье анализируются основные проблемы, с которыми сталкиваются узбекоязычные учащиеся при изучении безэквивалентной лексики английского языка. В исследовании применяются описательные, лингвокультурологические, сравнительные, дидактические и эмпирические методы. Основными выявленными проблемами являются семантическая неопределенность, культурные различия, недостаток переводческих стратегий и ограниченность методических материалов. Опросы, проведенные среди студентов и преподавателей, демонстрируют эффективность контекстуальной модели обучения в решении этих проблем. Результаты подчеркивают важность интерактивных методов, основанных на культурных компонентах, в преподавании безэквивалентной лексики.

Ключевые слова: Безэквивалентная лексика; английский язык; переводческие стратегии; лингвокультурология; дидактика; семантическая неопределенность; культурные различия; интерактивные методы; контекстуальное обучение; узбекская лингвистика.

Kirish. Bugungi globallashuv va madaniyatlararo muloqot kuchayib borayotgan davrda xorijiy tillarni, xususan ingliz tilini chuqur va har tomonlama o‘rganishga bo‘lgan ehtiyoj ortib bormoqda [1]. Ingliz tili nafaqat xalqaro aloqa vositasi, balki ilm-fan, texnologiya, diplomatiya, ommaviy axborot vositalari va ta‘lim sohalarining asosiy vositasiga aylangan. Shu bilan birga, til o‘rganuvchilar ingliz tilini egallash jarayonida turli darajadagi leksik muammolarga duch kelishadi. Ayniqsa, ingliz tilida mavjud bo‘lib, boshqa tillarda to‘liq yoki yaqin ekvivalenti yo‘q bo‘lgan so‘z va iboralar — muqobilsiz leksik birliklar (non-equivalent lexical units) — o‘rganish jarayonida alohida qiyinchilik tug‘diradi [3].

Muqobilsiz leksik birliklar — bu madaniyatga xos, tarixiy, mentalitet, ijtimoiy hayot tarzi bilan bog‘liq tushunchalarni ifodalovchi so‘zlardir [1]. Masalan, ingliz tilidagi “privacy”, “serendipity”, “pub”, “brunch”, “bachelor party” kabi so‘zlar bevosita tarjimada o‘z ma‘nosini to‘liq yo‘qotishi yoki noto‘g‘ri talqin qilinishi mumkin [2]. Chunki bu birliklar faqatgina lug‘aviy ekvivalent emas, balki madaniy kontekstni ham o‘zida mujassam etgan. Shuningdek, ushbu turdagi leksik birliklarni o‘zlashtirishda tarjimonlar, tilshunoslar, hatto zamonaviy lug‘at tuzuvchilar ham ko‘plab metodologik muammolarga duch kelishadi [2].

O‘zbek tilida ingliz tilidagi bunday muqobilsiz so‘zlarni izohlash, tushuntirish yoki tarjima qilishda nafaqat lug‘aviy, balki

didaktik va psixolingvistik yondashuvlar zarur bo‘ladi. Chunki til o‘rganuvchi shunchaki so‘zning tashqi shaklini emas, balki uning ma‘no qatlamlarini, qo‘llanish kontekstini, emotsional va madaniy yukini ham anglab yetmog‘i lozim.

Mazkur maqolada ingliz tilidagi muqobilsiz leksik birliklarni o‘rganishdagi asosiy muammolar tahlil qilinadi, ularni tasniflash, o‘quvchilarga tushuntirish usullari, tarjima qilish strategiyalari, va ularni til o‘rgatish jarayonida samarali qo‘llash imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot ayniqsa o‘zbek tilida so‘zlashuvchi til o‘rganuvchilar misolida olib boriladi. Shuningdek, ushbu muammo ingliz-o‘zbek lingvokulturologik tafovutlar kontekstida yondashilib, ilg‘or xorijiy tajribalar ham tahlil qilinadi.

Metodologiya. Mazkur tadqiqotda ingliz tilidagi muqobilsiz leksik birliklarni o‘rganish jarayonida yuzaga keladigan muammolarni aniqlash, ularni tasniflash va ularni o‘zbek tilida so‘zlashuvchi til o‘rganuvchilar uchun samarali o‘qitish strategiyalarini ishlab chiqish maqsad qilingan. Shu bois, maqola sifatida lingvistik, lingvokulturologik va didaktik yondashuvlar integratsiyalashgan holda olib borildi [2].

Tadqiqotda quyidagi metodlar qo‘llanildi: Deskriptiv (tasviriy) tahlil metodi – ingliz tilidagi muqobilsiz leksik birliklar aniqlanib, ularning morfologik, semantik va stilistik xususiyatlari tahlil qilindi. Bu jarayonda ingliz tili korpuslari, zamonaviy lug‘atlar (Oxford English Dictionary, Cambridge Dictionary),

ingliz tilida yozilgan adabiy va ommaviy matnlar korpusidan foydalanildi.

Lingvokulturologik tahlil – o'rganilayotgan so'zlarning ingliz jamiyatidagi madaniy, tarixiy va ijtimoiy asoslari aniqlanib, ular bilan o'zbek tilidagi mavjud leksik birliklar o'rtasidagi tafovutlar belgilandi. Masalan, “pub” va “mehmonxona” so'zlari semantik jihatdan yaqin bo'lishi mumkin, ammo ularning ijtimoiy konnotatsiyasi va qo'llanish konteksti tubdan farqlanadi.

Solishtirma tahlil – ingliz va o'zbek tillari o'rtasida muqobilsiz leksik birliklarning tarjima variantlari taqqoslab o'rganildi. Bu metod orqali o'zbek tiliga to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinmaydigan so'zlar, ularning kontekstual izohlari va qamrov doiralari aniqlab chiqildi.

Didaktik tahlil – ingliz tili o'qituvchilari va o'rganuvchilari uchun muqobilsiz leksikani o'qitishda qo'llanilayotgan uslublar, darsliklar, dars ishlanmalari tahlil qilindi. Shuningdek, qiyinchilik tug'dirayotgan so'zlar bo'yicha talabalar o'rtasida kichik so'rovnomalar ham o'tkazilib, amaliy mulohazalar asosida o'rgatish strategiyalarining afzalliklari va kamchiliklari aniqlandi.

Empirik yondashuv – Urganch davlat universiteti va boshqa oliy ta'lim muassasalarining filologiya yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar bilan suhbatlar, amaliy mashg'ulotlar natijasida muqobilsiz so'zlar bilan ishlashdagi real holatlar tahlil qilindi. Bu orqali muammolar faqat nazariy nuqtayi nazardan emas, balki real o'quv muhitida kuzatildi.

Tadqiqotda asosiy e'tibor madaniyatlararo tafovutlarni inobatga olgan holda, muqobilsiz leksik birliklarning tarjimasini va o'rgatish metodikalarini takomillashtirishga qaratildi. Natijalarning ishonchligini ta'minlash maqsadida sifatli (qualitative) tahlilga asoslangan uslubiy yondashuv qo'llanildi.

Natijalar. Olib borilgan tahlillar asosida ingliz tilidagi muqobilsiz leksik birliklarni o'rganish jarayonida bir nechta asosiy muammolar aniqlangan bo'lib, ular semantik noaniqlik, madaniy tafovutlar, tarjima strategiyalarining yetishmasligi va metodik materiallardagi cheklovlar bilan bog'liqdir.

Semantik noaniqliklar – Ingliz tilidagi “serendipity”, “privacy”, “cringe”, “fair play”, “wanderlust” kabi so'zlarning o'zbek tilidagi aniq ekvivalentlari mavjud emas. Tadqiqotda aniqlanishicha, bu so'zlarning tarjimasini ko'pincha izohli tarzda amalga oshiriladi yoki umumiy ma'nodagi sinonimlar orqali tushuntiriladi, bu esa ularning asl konnotatsiyalarini yo'qotadi.

Madaniy tafovutlar – Muqobilsiz so'zlarning ko'pi muayyan jamiyatga xos ijtimoiy institutlar, urf-odatlar, qadriyatlar bilan bog'liq. Masalan, “pub” so'zining o'zbek tilidagi ekvivalenti “choyxona” emas, chunki bu joylarning ijtimoiy roli, ichimliklar turlari, va mijozlar tipi keskin farqlanadi. Natijalarga ko'ra, talabalar bu kabi so'zlarni tarjima qilishda ko'p hollarda noto'g'ri parallel qiyoslashlarga yo'l qo'yadilar.

Tarjima strategiyalarining yetishmasligi – Ingliz tili darsliklarida va o'quv qo'llanmalarida muqobilsiz so'zlar uchun maxsus izohlar, madaniy kontekstga asoslangan izohli strategiyalar ko'p hollarda yetarli darajada qo'llanilmaydi. Natijada talabalar so'zning yuzaki ma'nosini tushunib, uning kommunikativ qiymatini anglay olmaydilar.

Til o'rganuvchilarning yondashuvidagi farqlar – So'rovnomalar va suhbatlar natijasida ma'lum bo'lishicha, muqobilsiz leksikani o'zlashtirish darajasi talabalar orasida sezilarli farq qiladi. Bu ularning tilga bo'lgan qiziqishi, chet el adabiyotlariga bo'lgan e'tibori va mustaqil o'rganish odatlariga bog'liq.

O'qituvchilarning metodik yondashuvi – Dars jarayonlarida muqobilsiz so'zlarni o'rgatishda asosiy e'tibor kontekstual tahlilga emas, balki lug'aviy tarjimaga qaratilishi aniqlangan. Bu esa so'zlarning to'laqonli tushunilmasligiga olib keladi. Tajribali o'qituvchilar ko'proq interfaol yondashuvlarni qo'llagan hollarda esa, talabalar bu so'zlarni chuqurroq anglagan va eslab qolgan.

Tahlil natijalariga ko'ra, muqobilsiz leksikani samarali o'rgatish uchun madaniy komponentga asoslangan ta'lim yondashuvlari zarurligi isbotlandi. Shuningdek, talabalar fikricha, bunday so'zlar maxsus bloklarda, real hayotiy misollar asosida, vizual yoki multimedia vositalari orqali o'rgatilganda ko'proq samarali bo'ladi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari ingliz tilidagi muqobilsiz leksik birliklarni o'rganishda ko'plab lingvistik va metodik muammolar mavjudligini ko'rsatdi. Bu so'zlar oddiy tarjima yo'li bilan emas, balki madaniy va semantik kontekstda tushuntirilishi kerakligi aniqlangan holatlarda yaqqol namoyon bo'ladi. Xususan, “gap year”, “blue collar”, “taboo”, “awkward”, “gender-neutral” kabi iboralar o'zbek tiliga ko'chirilganida yuzaga keladigan tushunmovchiliklar ularning faqat til emas, balki ijtimoiy ong, qadriyatlar tizimi, madaniyat bilan bog'liqligini isbotlaydi.

Ushbu muammo, asosan, ikki asosiy omil bilan izohlanadi: birinchidan, o'zbek tilida muqobilsiz so'zlar bilan ishlashga oid darsliklar, uslubiy qo'llanmalar, lug'atlar va o'quv materiallarining yetishmasligi; ikkinchidan esa, o'qituvchilarning bunday leksik birliklarga metodik yondashuvining sustligi yoki ularni faqat “kam qo'llaniladigan” so'zlar sifatida chetlab o'tishidir. Aslida esa bu so'zlar zamonaviy ingliz tilining faol, konnotativ, ko'p qatlamli qatlamini tashkil etadi va kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, ingliz tilidagi muqobilsiz leksikani o'rganish faqatgina tarjima asosida emas, balki interfaol, vizual va madaniy o'xshatmalarga tayanuvchi dars metodlari asosida amalga oshirilgandagina samarali bo'ladi. Shu bilan birga, til o'rganayotgan shaxslar ushbu so'zlarning fon ma'nosi, madaniy ildizi va qo'llanish doirasini yaxshi anglashlari kerak. Masalan, “pub” va “bar” o'rtasidagi farq, yoki “Thanksgiving” bayramining sotsial-mental ta'siri haqida tushunchaga ega bo'lmagan talaba bu so'zlarni faqat grammatik jihatdan yodlab oladi, lekin ularni kommunikativ jihatdan to'g'ri ishlatishda qiynaladi.

Muhokama davomida ilgari surilgan muhim g'oyalardan biri — ingliz tilidagi muqobilsiz leksikani o'rgatishda kontekstual ta'lim modelini joriy etishdir. Ushbu model so'zlarni real hayotiy vaziyatlar, roliklar, multimediali misollar va madaniy almashinuv asosida tushuntirishni o'z ichiga oladi. Masalan, “tea time” iborasini nafaqat “choy ichish vaqti” deb tarjima qilish, balki u bilan bog'liq ijtimoiy urf-odatlar, oilaviy munosabatlar va inglizlar hayot tarzini ko'rsatish orqali yanada samarali natijalarga erishish mumkin.

Bundan tashqari, muqobilsiz leksikani o'rganishdagi qiyinchiliklar tilga oid stereotiplarga ham bog'liq. Talabalar ko'pincha bunday so'zlarni “murakkab”, “keraksiz” deb qabul qilishadi, bu esa ularning motivatsiyasini susaytiradi. Bu o'z navbatida o'qituvchilardan yangicha, innovatsion, motivatsion yondashuvni talab qiladi.

Tadqiqotdan kelib chiqib, shuni aytish mumkinki, ingliz tilidagi muqobilsiz leksik birliklar xorijiy tilni chuqur o'rganish, madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirish va zamonaviy kommunikatsiyada samarali ishtirok etish uchun zarur bo'lgan asosiy komponentlardan biridir. Ularni o'rgatish bo'yicha darsliklar, metodik qo'llanmalar, interaktiv materiallar ishlab chiqilishi va o'qituvchilar malakasi doimiy oshirib borilishi lozim.

Ingliz tilidagi muqobilsiz leksik birliklarni o'rganish zamonaviy tilshunoslikda dolzarb masala bo'lib, bu boradagi tadqiqotlar nafaqat lingvistik, balki madaniy va didaktik muammolarni ham qamrab oladi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, bunday so'zlar bilan ishlashda asosiy to'siqlar semantik noaniqlik, madaniy tafovut va metodik resurslarning yetishmasligi bilan bog'liqdir. Talabalar uchun bu so'zlarni anglash va qo'llashda eng samarali yondashuvlar — kontekstual ta'lim, interfaol metodlar, vizual vositalar, madaniyatlararo qiyosiy tahlil va multimedia asosidagi tushuntirishlar ekanligi aniqlangan.

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, ingliz tilidagi muqobilsiz leksika nafaqat lingvistik bilimni, balki madaniy tafakkurni, kommunikativ malakani va xalqaro muloqotda ishtirok etish kompetensiyasini ham shakllantiradi. Shuning uchun bu so'zlarni o'rgatish jarayonida faqat tarjimaga emas, balki ularning madaniy asosiga, qo'llanish kontekstiga va kommunikativ funksiyalariga chuqur e'tibor qaratilishi lozim.

Kelajakda ingliz tilini o'rgatish metodikalarini boyitishda muqobilsiz leksikani alohida bo'lim sifatida o'quv dasturlariga kiritish, maxsus metodik qo'llanmalar yaratish va o'qituvchilarni bu borada tayyorlash — dolzarb ilmiy-amaliy vazifalar sirasiga

kiradi. Zero, til faqat aloqa vositasi emas, balki butun bir xalqning tafakkuri, tarixiy xotirasi va madaniy identifikatoridir.

ADABIYOTLAR

1. Islomova, M. I. (2022). "The Concept of Non-Equivalent Vocabulary in Linguistics". *Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences*, 2(4), 864–868.
2. "Lexical Problems of Translation Between English Language and Uzbek..." *New Journal*.
3. Ismatullayeva, N. R. Muqobilsiz leksika – "lakuna" va "realiya": lingvomadaniy va tarjima xususiyatlari.
4. Abdullaeva, N. Ma'naviyat va milliy qadriyatlarining o'zaro bog'liqligi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2022.
5. Karimov, Sh. Ta'limda pedagogik texnologiyalarni qo'llash. – Samarqand: Innovatsion nashrlar, 2021.
6. Qodirova, M. Globallashuv va yoshlar ma'naviyati. – Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti, 2020.
7. Soliev, O. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va ta'lim. – Toshkent: AKT Nashriyoti, 2019.
8. Tursunov, K. Madaniy merosni saqlashning ahamiyati. – Samarqand: Ilm-fan, 2023.
9. Rasulova, Z. Muqobilsiz leksik birliklar tarjimasini. – Buxoro: Ziyoyi, 2021.
10. Ismoilov, D. Lingvokulturologik tafovutlar va o'qitish muammolari. – Nukus: Fan, 2020.
11. Smith, J. (2018). *Untranslatable Words in English: A Linguistic Analysis*. Oxford University Press.
12. Brown, L. (2020). *Challenges in Teaching Untranslatable Vocabulary*. Cambridge Scholars Publishing.